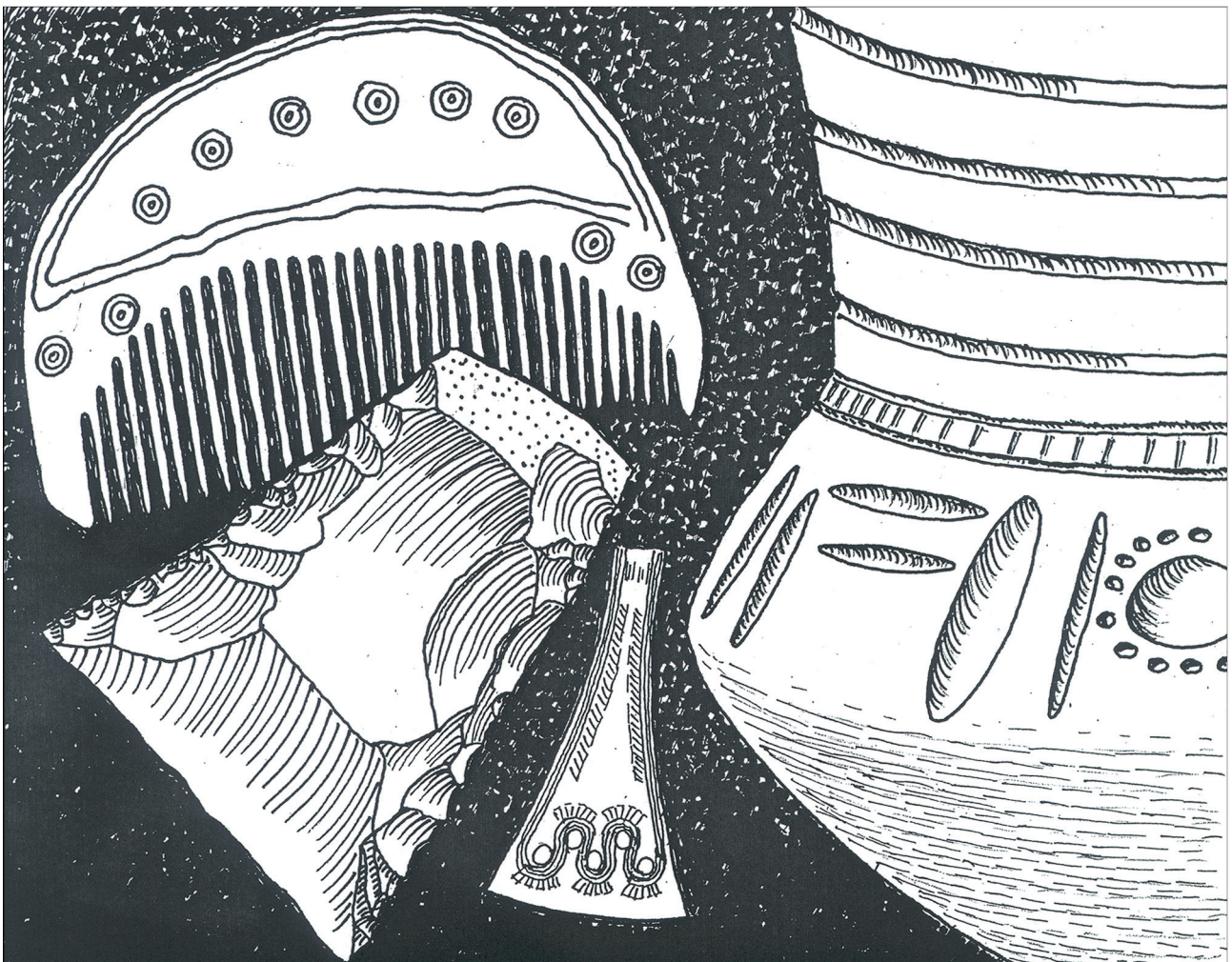


Stensättning i Hästevik

Torslanda 13 | Hästevik 2:572 | Stensättning
Slutundersökning | Göteborgs kommun

Stina Andersson



ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2009
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

REDAKTION
Ulf Ragnesten
Johan Wigforss

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson
Teckning: Hans Dillner

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

FORNLÄMNING TORSLANDA 13

Arkeologisk slutundersökning, stensättning

INLEDNING

I juni 1996 gjorde Göteborgs Stadsmuseum p.g.a. planerat bostadsbygge en slutundersökning av en stensättning, Torslanda 13, i Hästevik på sydvästra Hisingen i Göteborgs kommun. Stensättningen var skadad och bestod av några oregelbundna partier med jord och sten uppe på krönet av ett berg med utsikt över havet. Fynden utgjordes främst av slagen flinta. Små avslag och splitter dominerade. Varken keramik eller brända ben påträffades, däremot några troligen sentida små järnföremål samt fragment av några kritpipor, varav ett med dekor som kan dateras till mitten av 1600-talet. Anläggningen kan ha utgjort en skadad grav av den i Göteborgsområdet vanliga typen oregelbunden stensättning. En annan tolkning är att den enbart haft en ceremoniell funktion, där man bland annat suttit och slagit flinta. Den stora mängden småflinta, vanligen av god kvalitet, kan tyda på en datering till bronsålder snarare än äldre järnålder.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	220-139-1994
Uppdragsgivare:	Mikael Sandberg
Läge:	Hästevik 2:572, Hjuvik, Torslanda, Göteborgs kommun
Ekonomisk karta:	7B 1b = 71 11
Koordinater i rikets nät:	X 6405,6/Y 1256,0
Grävningsorsak:	Bygge av villa
Grävningsinstitution:	Göteborgs Stadsmuseum
Tidpunkt för undersökning i fält:	96-06-03–96-06-07
Undersökt yta:	Ca 22 m ²
Antal arkeologtimmar i fält:	77
Antal maskintimmar:	0
Platsledare:	Johan Wigforss
Övriga deltagare i fält:	Stina Andersson

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Stensättningen Torslanda 13 låg på Hästeviks mark i Hjuvik på Hisingens sydvästra del. Den låg på ett cirka 20 meter högt berg nära havet och med utsikt över detta och Göteborgs norra skärgård (fig. 1–3a-b, 7). I den bergiga, högre belägna terrängen ungefär två kilometer österut från To 13 ligger ett flertal rösen och stensättningar. I den allra närmaste omgivningen finns däremot inte så många kända fornlämningar.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

Före undersökningen syntes flera oregelbundna övertorvade partier med jord och enstaka uppstickande stenar inom en ca 6 x 8 meter stor yta på bergskrönet (fig. 7–8). Det tydligaste området (senare benämnt område A) var cirka 3 x 1 meter stort och 0,1 meter högt. Mellan de övertorvade partierna gick berget i dagen, och här iakttogs slagen flinta liggande direkt på berghällen. Hela eller delar av detta mellanliggande område har säkert ursprungligen varit täckt av jord och sten och alltså ingått i stensättningen.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Inga tidigare fynd var kända från stensättningen.

MÅLSÄTTNING

Syftet var att försöka fastställa om den till synes skadade stensättningen var en grav eller om den haft någon annan funktion samt om möjligt datera den.

UNDERSÖKNINGSMETOD

De övertorvade partierna avtorvades och rensades. De framrensade jord- och stensamlingarna fick beteckningarna område A, B, C, D och E (fig. 4). Område C hade ingen klar begränsning norrut. En profil lades över de tre områdena A, B och C samt en över område E (fig. 5–6). En plan ritades och på denna markerades de flesta fynden av järn och bränd lera samt kritpipefragment (fig. 4). Flintan insamlades områdesvis. I område E sållades cirka 10 liter jord för att se hur stor mängd småflinta, främst splitter, som då skulle komma fram. De framsållade fynden fick beteckningen F 9a. Område A genomgrävdes i sin helhet liksom område E. Även område B genomgrävdes helt med undantag för profilbänken. Område D genomgrävdes med stor spade. I område C grävdes endast ett 0,4 meter brett schakt intill profilen. Schaktet grävdes med stor spade.



Fig. 1. Fornlämningens läge på västra Hisingen i Göteborgs kommun.
Blå kartan, skala 1:100 000.



Fig. 2. Fornlämningens läge markerat på den ekonomiska kartan, skala 1:10 000.

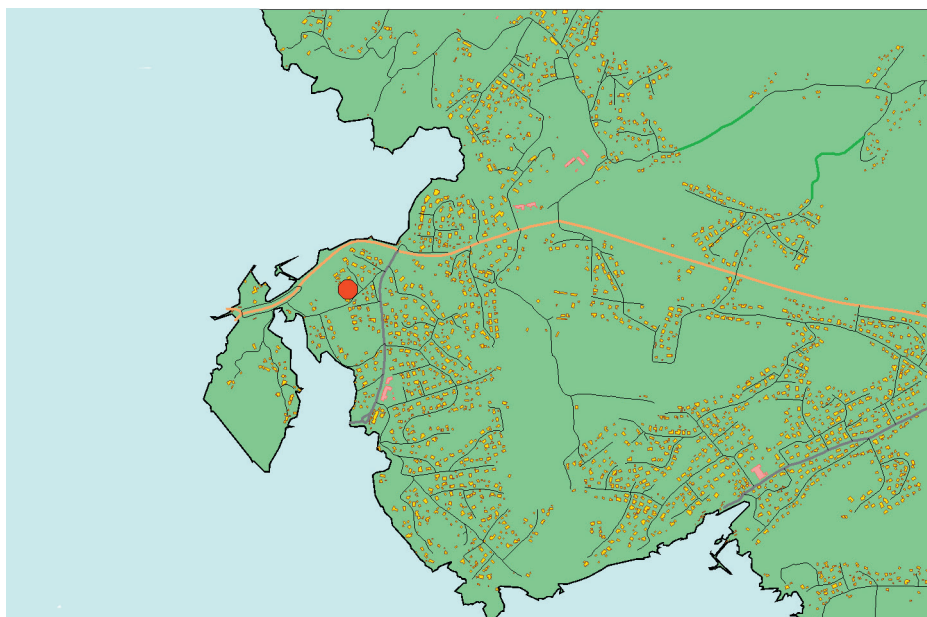


Fig. 3a. Fornlämning To 13 markerad med röd punkt på dagens karta. Skala 1:20000.

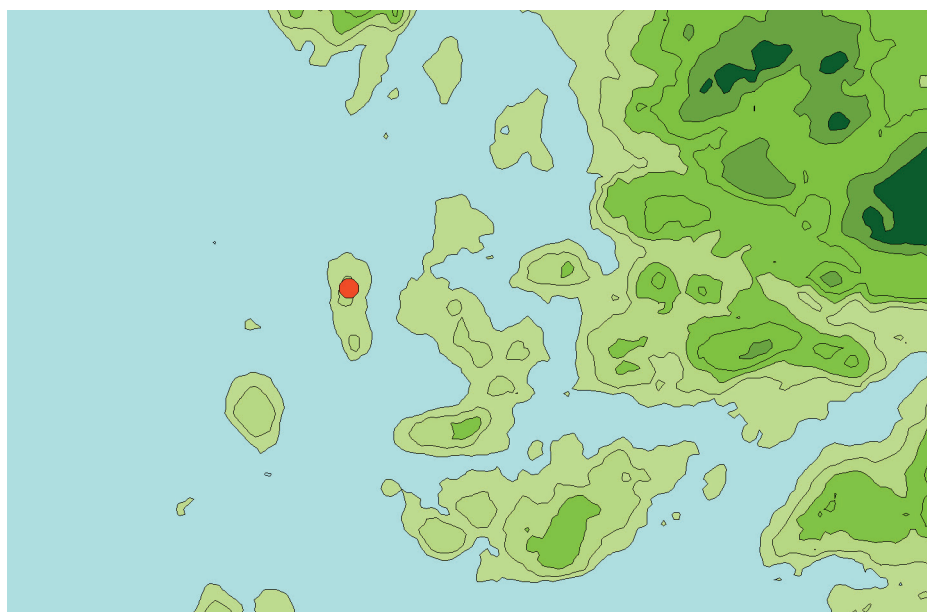


Fig. 3b. Fornlämning To 13 markerad med röd punkt på karta med stranden markerad 10 m över dagens nivå (motsvarande yngre bronsålder). Skala 1:20000.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Inga naturvetenskapliga analyser har utförts.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Område A (fig. 4, 5, 8–10, 14)

Område A utgjordes av ett ca 3 x 1 m stort område (Ö–V) med jord och stenar i ett 10–15 cm tjockt lager över en svacka på bergets krön. Stenarna, som var 10–40 cm stora, såväl rundade som skarpkantade, låg relativt tätt och i stort sett endast i ett skikt. Några stenar syntes redan före avtorvningen. Svackan övergick neråt i en smal klyfta i vars botten det fanns vittringsjord. Klyftan var 25 cm som djupast. Slagen flinta fanns spridd i hela området utom i vittringsjorden i klyftans botten.

Bland stenarna i område A:s östra del fanns ett flertal järnföremål samt bitar av krita- och keramik. Även en del (ej tillvaratagna) glasbitar förekom. Dessa fynd låg ganska ytligt, från torven och 10–12 cm ner. Flera låg direkt på berget i områdets utkanter. Enstaka spridda kolbitar iakttogs men samlades inte in.

Område B (fig. 4, 5, 9)

Ungefär en meter norr om område A låg område B, ett 2 x 0,6 m stort område (NÖ–SV) med jord och några enstaka stenar, 10–20 cm stora. Jordlagret var 10–15 cm tjockt och låg på en avsats på det mot NV svagt sluttande berget. Ganska ytligt i den nordöstra delen låg en bit järn (F 33). En hel del slagen flinta fanns spridd över hela området.

Område C (fig. 4, 5, 9)

Område B övergick i nordväst i område C. Detta område låg på en lägre nivå, nedanför en 20–30 cm hög bergskant. Område C utgrävdes inte i sin helhet. Begränsningen mot norr var oklar. Avtorvningen åt detta håll avbröts p.g.a. tidsbrist samt hindrande vegetation och sank mark. Område C bestod dels av ett ca 2 x 1,5 m stort område (Ö–V) med relativt tätt liggande 10–40 cm stora stenar omkring och sydväst om profilen, dels ett mindre och oregelbundet, ej utgrävt, i ytan stenfritt område nordöst om profilen. Området med stenar kan ha fortsatt något längre västerut. Stenarna låg i stort sett endast i ett skikt över en svacka. I den utgrävda delen, dvs. ett 40 cm brett schakt intill profilen, var svackan 50–55 cm djup. I botten fanns ett upp till 20 cm tjockt lager av vittringsgrus, som i sin översta del var sotig, troligen en gammal markyta. Fynden i område C utgjordes endast av några få flintbitar, som låg ytligt.

Område D (fig. 4, 9)

Efter avtorvning och rensning framträdde väster och sydväst om område A och B ett oregelbundet område med jord och några få skarpkantade 10–20 cm stora stenar i en svacka. Vid genomgrävning visade det sig att svackan egentligen utgjordes av två smala i stort sett parallella svackor, som var 30–35 cm djupa. I botten fanns vittringsgrus och högre upp spridd slagen flinta.

Område E (fig. 4, 6, 11–13)

Ungefär en meter öster om område A, B och C låg område E, ett ca 5 m långt (N–S) och 2 m brett område med jord och en del stenar. Efter avtorvning och rensning stack berghällerna upp på ett par ställen inom området. Jorden verkade fylla ut en svacka i berget.

Vid nergrävningen visade det sig att den västra delen utgjordes av ett tunt, ca 10 cm tjockt, i stort sett stenfritt jordlager på den plana men skrovliga berghällerna. I jorden och direkt nere på berghällerna fanns stora mängder slagen flinta. I område E: s östra del fanns en djupare klyfta i berget, 3 m lång (N–S), 50–80 cm bred och upp till 40 cm djup. I södra delen var klyftan som djupast. Här fanns underst ett sotigt lager med brända stenflisor. Däröver låg en tät packning av 15–45 cm stora stenar. I stenpackningen fanns i stort sett ingen flinta, i varje fall inte i den undre delen. I klyftans norra del fanns en del 15–30 cm stora stenar samt ett par större, 45–60 cm stora. En del av stenarna i klyftans norra del var kanske endast söndersprucket berg.

I hela område E, med undantag av den djupare klyftan med tät stenpackning, fanns en stor mängd slagen flinta. Eftersom många bitar var mycket små gjordes ett prov med att sålla cirka 10 liter av jorden. Det visade sig att andelen småflinta, s.k. splitter, var mycket stor i den sållade jorden. Om all jord hade sållats kan man anta att antalet splitter skulle varit betydligt större än vad fyndtabellen visar.

Fynden i område A–E

Fynden i anläggningen utgjordes till allra största delen av slagen flinta. Största delen av flintan låg spridd i område A, B och E samt på berghällerna mellan område A-B-C och område E. Största antalet flintbitar låg i område E, men detta område var också störst och ungefär lika stort som de övriga områdena tillsammans. Även om man tar hänsyn till områdenas olika storlek framträder område E som det klart mest flintrika. Det fanns t.ex. tre gånger så många avslag i område E som i de övriga fyra områdena tillsammans. Fördelningen av redskap och kärnor samt avslag, splitter och övrig flinta framgår av de två tabellerna fig. 15 och 16.

Förutom den stora mängden flinta innehöll anläggningen även en del järnföremål, flera delar av kritpipor samt några bitar bränd lera. Däremot påträffades ingen keramik och inga brända ben. Flertalet järnföremål och kritpipsfragment låg relativt yttligt i område A:s östra del (fig. 4).

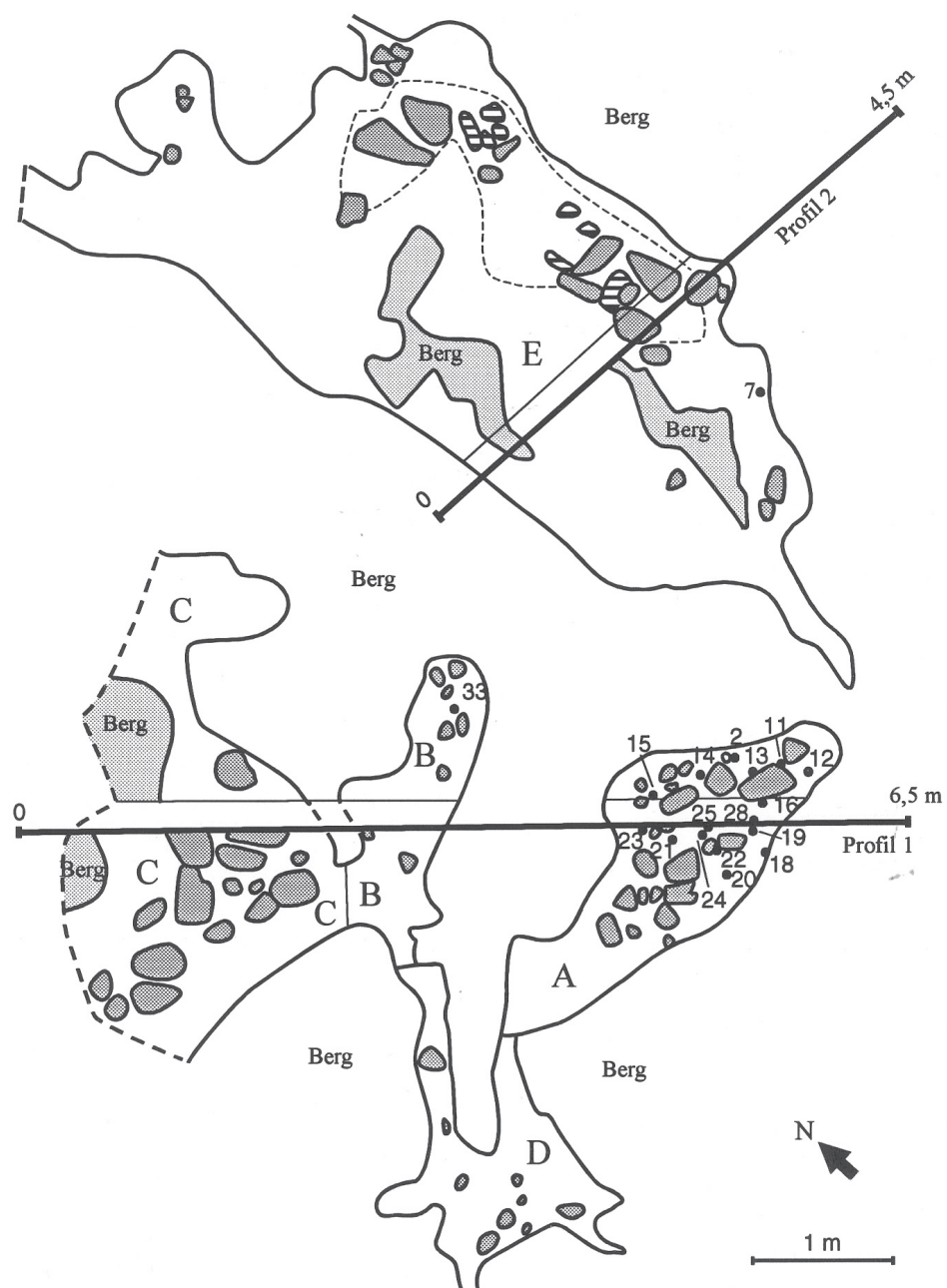


Fig. 4. Planritning över gravens stenfyllda bergsvackor samt profilernas läge.

Profil 1

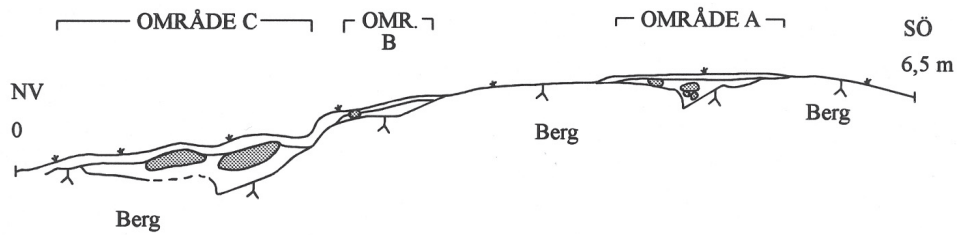


Fig. 5

Profil 2

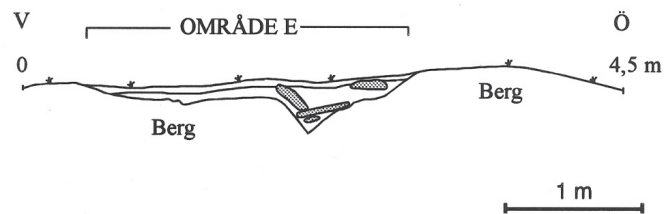


Fig. 6

Fig. 5-6. Profilirtningar över område A-C (fig. 5) samt område E (fig. 6).

FYNDBESKRIVNING

Fynden består i huvudsak av slagen flinta. Dessutom finns några järnföremål, delar av kritpipor samt några bitar bränd lera.

Flintan är till allra största delen klart slagen, även den s.k. övriga flintan. Storleken är genomgående liten. Framför allt avslagen är små, men detta gäller i viss mån även övrig flinta. Andelen småflinta, s.k. splitter, är stor. Dessa små flintbitar med största måttet 10 mm utgörs till stor del av tydliga avslag. Det rör sig således inte om någon krossad utan slagen flinta. En del avslag är mycket tunna. Flintan är av god kvalitet. Endast ett par flintbitar är brända.

Av de 36 flintredskapen utgörs 34 av avslag med retusch, de flesta med små korta retuscher. Dessutom finns ett avslag med inhak och ett med tillslagningskant. Kärnorna är få och de flesta utgörs av runt om slagna s.k. övriga kärnor.

Järnföremålen består till största delen av större och mindre obestämbara fragment. En tydlig spik kan urskiljas (F 14). Ett par föremål kan möjligen ha varit nitar (F 13 och 20). F 7 kan vara ett nithuvud.

Det finns rester av minst två, eventuellt tre kritpipor. F 11 och 16 utgör tillsammans ett nästan helt piphuvud, som är 30 mm långt. På klacken finns en bild av en liten fågel. F 25 utgör ett långsmalt fragment av ytterligare ett piphuvud. Fem mindre bitar, varav två med passning, kan vara rester av ytterligare ett piphuvud (F 23). Dessutom finns ett 25 mm långt fragment av ett pipskaft med en diameter på 8 mm (F 24) samt några småbitar (F 10, 31).

Av bränd lera finns ett oregelbundet, obestämbar men klart format stycke, ca 20 x 40 mm stort och 20 mm tjockt (F 28). Dess funktion är oklar. Den övriga brända leran består bara av små bitar.

Flintan har sorterats enl. ”Sorteringsschema för flinta” (Andersson, S. m.fl. 1978).

TOLKNING OCH DATERING

Fornlämningen Torslanda 13 bestod vid undersökningens början av större och mindre övertorvade ytor med mellanliggande kalt berg inom en cirka 9 x 6 meter stor yta. Anläggningen låg på krönet av ett cirka 20 meter högt berg med utsikt över havet. Tolkningen var att det rörde sig om rester av en skadad oregelbunden stensättning, dvs. en grav från yngre bronsålder eller äldre järnålder.

Vid utgrävningen visade det sig att svackor och smala klyftor i berget hade fyllts med jord och stenar. De senare låg delvis relativt tätt, delvis glest. I samtliga områden (A–E) fanns slagen flinta, men det var ett område som i detta fall skiljde sig från de övriga. I område E och främst i dess västra del fanns nämligen mängder av slagen flinta, små avslag och s.k. splitter. En stor mängd avslag låg också i små ojämnheter på den jordfria ytan närmast väster om område E. Sakerligen har man suttit här uppe och slagit flinta på platsen. I den djupare östra delen av område E har man troligen eldat.

I det högst belägna området (område A) med den tätaste stenpackningen skulle man kunna vänta sig att finna rester av en gravgömma i form av brända ben och keramik. Inget av detta påträffades, men område A kan mycket väl ursprungligen ha varit större och skadats under årens lopp så att jord, stenar och en eventuell gravgömma försvunnit. Om så är fallet rör det sig troligen om en grav från yngre bronsålder eller äldre järnålder. Det är till denna tidsperiod som de i Göteborgsområdet så vanliga oregelbundna stensättningarna brukar dateras, även om få av de undersökta har en säker datering (Andersson, S. 1982).

En annan tolkning skulle kunna vara att platsen haft en annan funktion – kanske en plats för speciella ceremonier. Frånvaron av gravgömma och den stora mängden småflinta skulle kunna tyda på detta. En annan plats, där man säkert också suttit på berget och knackat flinta är det s.k. Kultberget i Unnered. Denna anläggning tolka-

des först som en vanlig oregelbunden stensättning, men eftersom ingen gravgömma påträffades i den centrala delen och anläggningen visade sig vara mycket stor och ovanlig till utseendet med en omgivande stenpackning kring hela bergsfoten tolkades platsen som någon form av kultanläggning från övergången mellan yngre bronsålder och äldre järnålder (Andersson, S. 1976).

Tolkningen och dateringen av forn lämningen Torslanda 13 kan sammanfattas på följande sätt: Antingen rör det sig om en skadad grav av den i Göteborgsområdet vanliga typen oregelbunden stensättning eller har det varit en plats för enbart ceremonier av olika slag, bland annat flintslagning. Eftersom flintan tycks ha spelat en stor roll och dessutom är av god kvalitet med en del tunna avslag verkar en datering till bronsålder troligare än till äldre järnålder. Om denna datering är riktig kan vi också räkna med en vattennivå 8–10 meter högre än idag och då har platsen legat mycket nära stranden på en liten ö i den yttre skärgården (fig. 3a-b).

Platsen tycks även ha varit besökt under 1600-talet. Kritpipshuvudet med en liten fågel på klacken tillhör nämligen en holländsk pipa från mitten av 1600-talet. Man kan undra vem som suttit här på berget och rökt pipa under 1600-talet. För hjälp med bestämning och datering av kritpipshuvudet tackas härmed antikvarie Mona Lorentzson på Göteborgs Stadsmuseum.

De små järnföremålen är troligen sentida.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Forn lämningen Torslanda 13 är slutundersökt och borttagen.

LITTERATUR

Andersson, S. 1976. Rapport över Tuve 65. Stensättning. Bronsålder/äldre järnålder. I: *Fyndrapporter 1976*.

Andersson, S. m.fl. 1978. Sorteringsschema för flinta. I: *Fyndrapporter 1978*.

Andersson, S. 1982. Rösen och stensättningar i Göteborg, undersökta 1960–1970. I: *Fyndrapporter 1981–82*.



Fig. 7. Stensättningen To 13 före undersökningen med utsikt västerut över havet och några av öarna i Göteborgs norra skärgård. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 8. Delar av stensättningen före undersökningen. I förgrundens mitt område A och till vänster område B. I bakgrunden skymtar område E. Från SV. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 9. Hela anläggningen efter avtorvning och rensning. I förgrunden område D, därbortom från vänster område C, B och A, längst bort område E. Från SV. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 10. Område A efter avtorvning och rensning. Från N. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 11. Område E efter avtorvning och rensning. Från N. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 12. Område E efter nergrävning. Till vänster syns jorden och stenarna i den djupare klyftan. Till höger är den framrensade plana men skrovliga berghällen, som endast täcktes av ett tunt jordlager. Från N. Foto: Johan Wigforss.



Fig. 13. Område E med profilen och den framgrävda berghällen. Från SSV. Foto: Johan Wigforss.

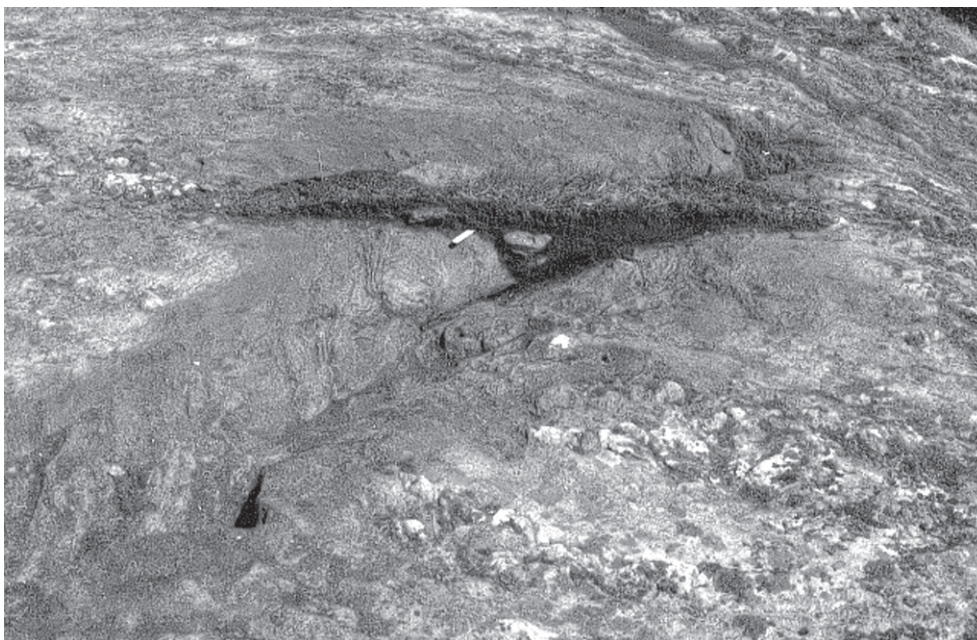


Fig. 14. Profilen och klyftan i område A. Från VSV. Foto: Johan Wigforss.

Område	A	B+C	D	Summa A+B+C+D	E	Kalt berg mellan E och A,B,C	Summa hela anläggningen
Avslag	156 st	116 st	33 st	305 st	903 st	104 st	1.312 st
Splitter	38 st	21 st	5 st	64 st	421 st	5 st	490 st
Övrig	47 st	23 st	9 st	79 st	205 st	17 st	301 st

Fig. 15. Flintans spridning i olika områden.

Redskap och kärnor	A	B+C	D	Summa A+B+C+D	E	Summa hela anläggningen
Avslag med retusch	8 st	2 st	3 st	13 st	21 st	34 st
Avslag med inhak					1 st	1 st
Avslag m tillslagn.kant					1 st	1 st
Plattformskärna C			1 st	1 st		1 st
Övrig kärna		1 st		1 st	4 st	5 st
Kärnfragment A		1 st		1 st		1 st
Mikrospånkärna F					2 st	2 st

Fig. 16. Redskap och kärnor av flinta - spridning i olika områden.

forts									
:76	31	E nergrävn.	Övrig kärna 1 st 5 g						
:77		N profilen	Mikrospånkärna F 1 st 8 g						
:78			Mikrospånkärna F 1 st <1g						
:79			Mikrospån 1 st 1 g						
:80-82				366	330	137	20	97	225
:83	32	E	Avslag m retusch 1 st 3 g						
:84		profilbänk	Avslag m retusch 1 st 2 g						
:85			Avslag m retusch 1 st 1 g						
86-88				44	30	15	3	6	5
:89-91	34	B nergrävn.		61	160	20	3	16	207
:92	35	C nergrävn.	Avslag m retusch 1 st 4 g						
:93-94				3	5			2	15

Fyndtabell To 13 Övrigt material

GSMA 960001:	Fynd nr	Område	Föremål
:95	2	A rensning	Järnfragment 18 g
:96	7	E rensning	Järnfragment (ev nithuvud) 4 g
:97	10	E rensning	Kritpipefragment <1 g
		N om profilen	
:98	11	A nergrävning	Kritpipehuvud 4 g (passning med :103)
:99	12	A nergrävning	Järnfragment <1 g
:100	13	A nergrävning	Järnföremål, ev. nit? (i två delar) 9 g
:101	14	A Nergrävning	Järnspik, fragment 2 g
:102	15	A nergrävning	Järnfragment 1 g
:103	16	A nergrävning	Kritpipefragment <1 g (passning med :98)
:104	18	A nergrävning	Järnfragment 5 g
:105	19	A nergrävning	Järnfragment 7 g
:106	20	A nergrävning	Järnföremål (ev nit) 17 g
:107	21	A nergrävning	Järnfragment 5 g
:108			Bränd lera 1 g
:109	22	A nergrävning	Järnfragment 10 g
:110	23	A nergrävning	Kritpipefragment? 2 g
:111	24	A nergrävning	Kritpipeskaft, fragment 1 g
:112	25	A nergrävning	Kritpipefragment 1 g
:113	28	A profilbänken	Bränd lera 15 g (ett föremål i två delar)
:114	29	A profilbänken	Bränd lera <1 g
:115	31	E nergrävning	Kritpipefragment? <1 g
		N om profilen	
:116	33	B nergrävning	Järnfragment 6 g

SAMMANFATTNINGSTABELL

	St		St
Skivvxa		Avslagsskrapa	
Skivmejsel		A. Enkel	
Kärnyxa		B. Dubbel	
Slipad yxa - Mejsel		Skedskrapa	
A. Spetsnackig		Kniv	
B. Spetsnackig, förarbete		Stickel	
C. Tunnackig		Spån med inhak	
D. Tunnackig, förarbete		Avslag med inhak	1
E. Tjocknackig		Spån med retusch	
F. Tjocknackig, förarbete		Mikrospån med retusch	
G. Håleggad		Avslag med retusch	34
H. Håleggad, förarbete		Stycke med retusch	
I. Tunbladig		Avslag med tillhuggning	
J. Tunbladig, förarbete		Stycke med tillhuggning	
K. Yxa med utsvängd egg		Avslag med tillslagningskant	
L. Yxa med utsvängd egg, förarbete		Stycke med tillslagningskant	
M. Yxa av obestämbart typ		Kombinerat redskap	
N. Yxa av obestämbart typ, förarbete		Knacksten	
O. Mejsel		Övrigt redskap (avslag med tillslagningskant)	1
P. Mejsel, förarbete		Plattformsjärna	
Q. Fragment av slipad yxa/mejsel		A. Konisk järna med en plattform	
R. Avslag av slipad yxa/mejsel		B. Kölformig järna med en plattform	
Mikrolit		C. Övrig järna med en plattform	1
A. Lancett		D. Ensidig järna med två motstående plattformar	
B. Segment		E. Cylindrisk järna med två motstående plattformar	
C. Trekant		F. Övrig järna med två eller flera plattformar	
D. Trapets		Bipolär järna	
E. Rektangel		Övrig järna	5
F. Rombisk		Järnfragment	
G. Övrig mikrolit		A. Plattformsavslag	1
Hullingspets		B. Sidofragment	
Eneggad spets		C. Ryggspån	
Tväreggad spets		Mikrospånjärna	
Tångspets		A. Konisk mikrospånjärna med en plattform	
Spånpilspets med tånge		B. Handtagsjärna med en plattform	
A. Becker typ A		C. Övrig mikrospånjärna med en plattform	
B. Becker typ B		D. Cylindrisk mikrospånjärna med två plattformar	
C. Becker typ C		E. Övrig mikrospånjärna med två plattformar	
D. Becker typ D		F. Fragment av mikrospånjärna	2
Flathuggen spets		Mikrostickel	
A. Med tånge		Spån	
B. Utan tånge		Korta spånfragment	
Borrspets		Mikrospån	3
Järnborr		Avslag	1312
Övrig retuscherad spets		Splitter	490
Dolk		Övrig flinta	301
A. Lomborg typ I			
B. Lomborg typ II			
C. Lomborg typ III			
D. Lomborg typ IV			
E. Lomborg typ V			
F. Lomborg typ VI			
G. Obestämbart typ			
Skära			
Flathugget redskap av obestämd typ			
Eldslagningssten			
Spånskrapa			
A. Enkel			
B. Dubbel			
Rundskrapa			
		ÖVRIGT	Gr
		Järnspik	2
		Järnföremål – ev nit	17
		Järnföremål (i två delar)	9
		Järnfragment – ev nithuvud	4
		Järnfragment, obestämbart	52
		Kritpipefragment	7
		Kritpipefragment?	2
		Bränd lera	16